

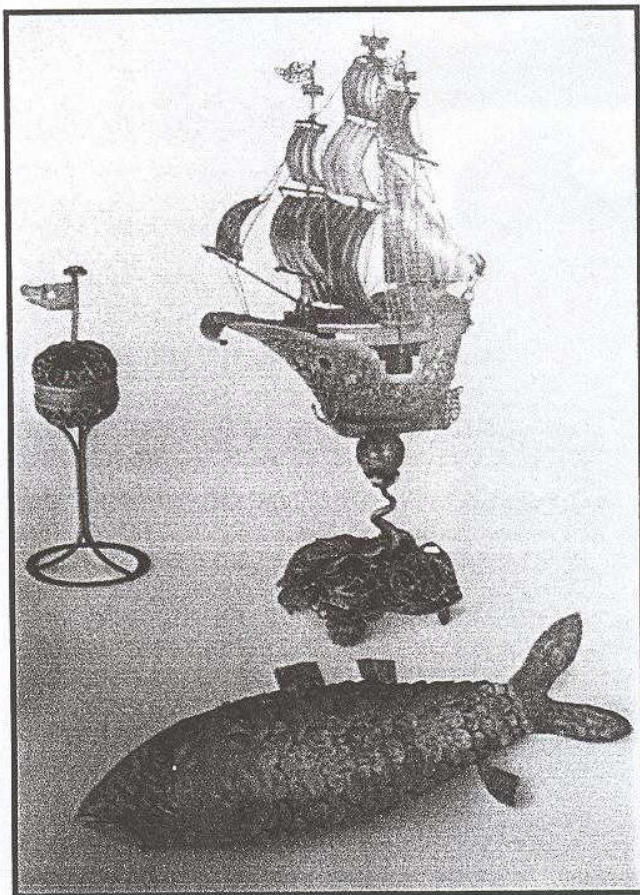
INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Na holocaust nelze zapomínat.

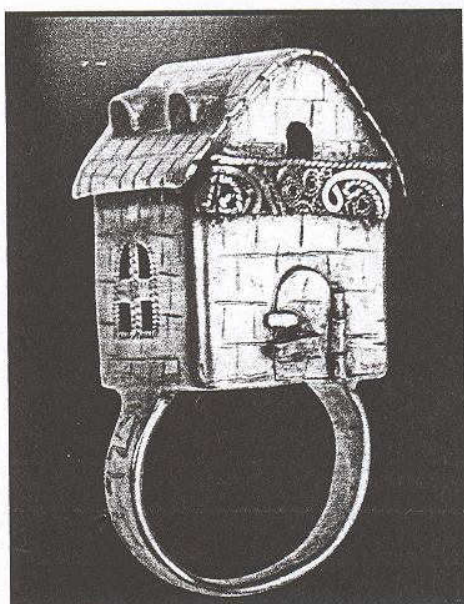
Zpracovala Mgr. Marcela Kyzourová
Garant projektu

Projekt:
„Modernizace výuky v rámci odborných a všeobecných předmětů střední školy.“
Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem
České republiky

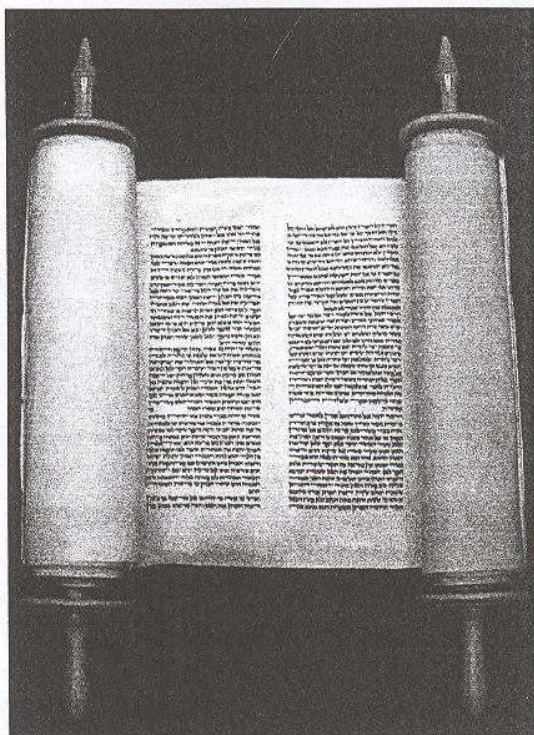
Židovské kořenky z 19. století

Židovský svatební prsten z poloviny 19. století

· Svitek Tóry

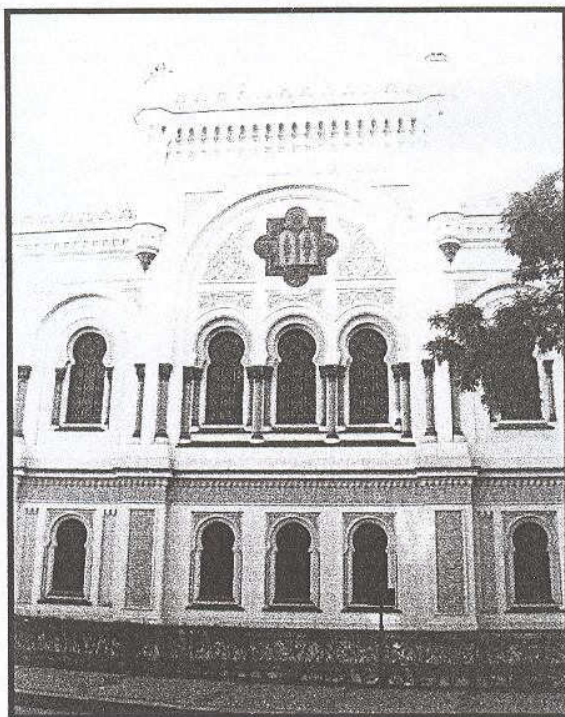
· Plášťik na Tóru

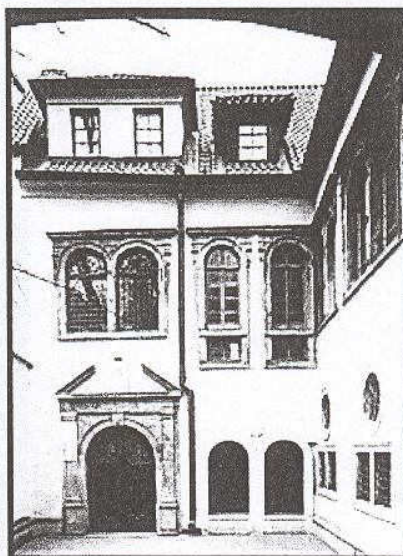
Chanukový svícen

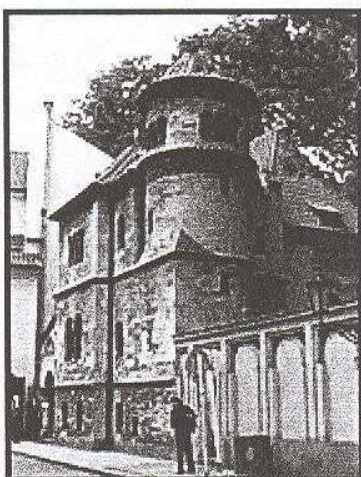
Španělská synagoga
v Praze

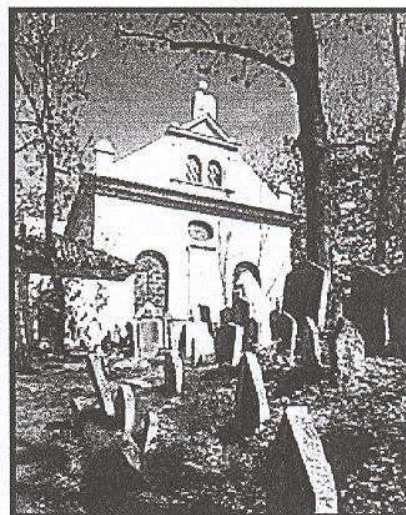
Pinkasova synagoga
v Praze

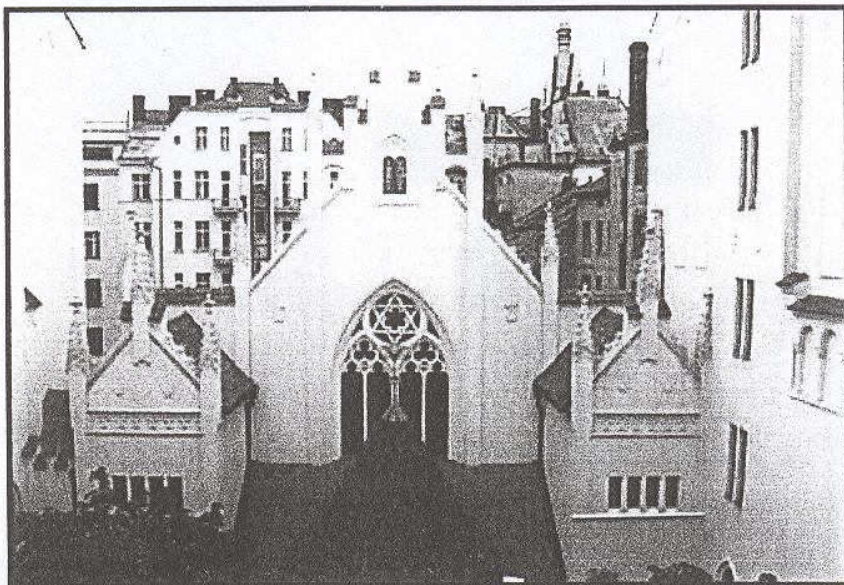
Obřadní síň pohřebního
bratrstva v Praze

Klausová
synagoga v Praze

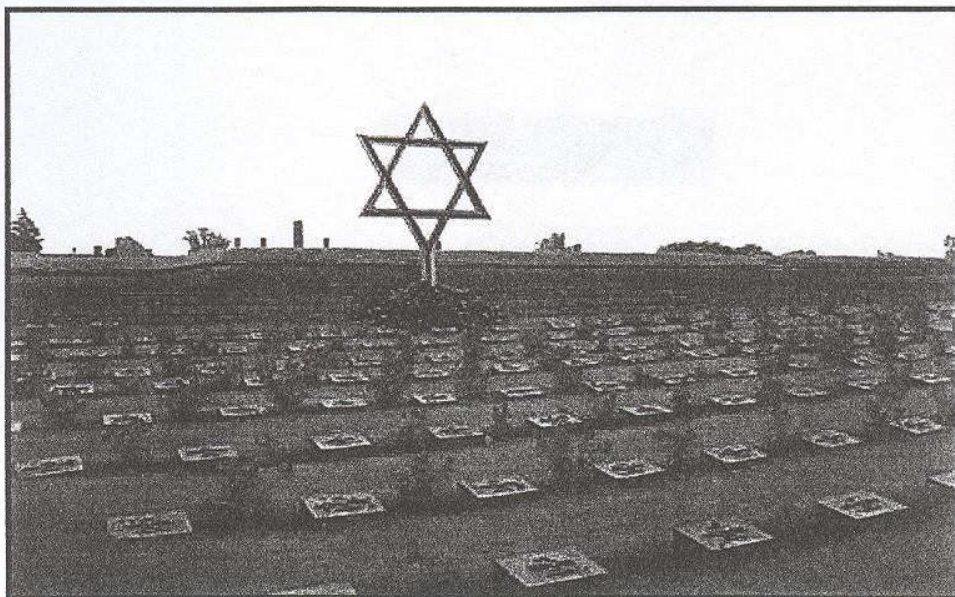
Maiselova synagoga v Praze

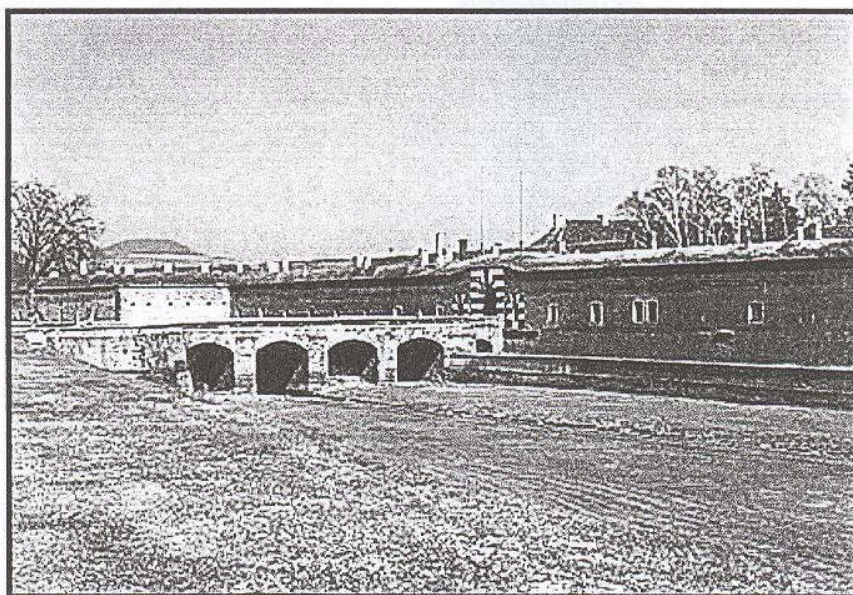
Starý židovský hřbitov v Praze

Památník v Terezíně

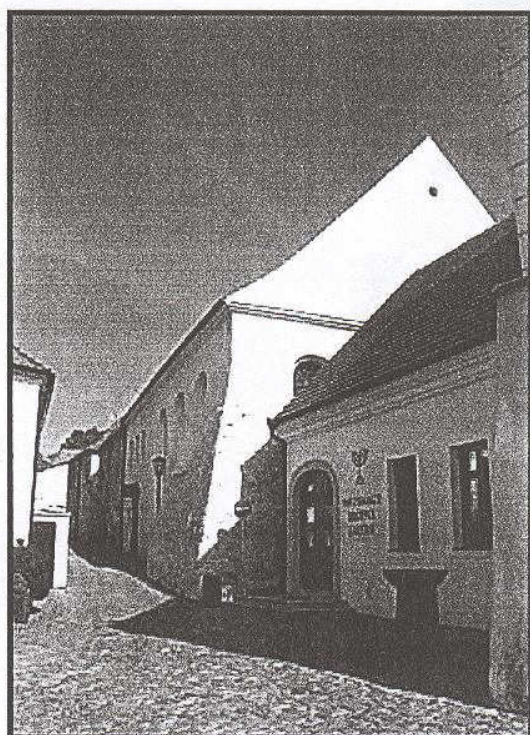
Malá pevnost v Terezíně

Židovské město Třebíč

Zadní synagoga v Třebíči

1. Židé a historie

1.1 Světové dějiny

Židovské dějiny sahají již do období starověku. Především se jedná o území starověkého Izraele, který se nalézal na průsečíku starověkých kultur - egyptské, mezopotámské, foinické a dalších. Hranici Izraele tvořilo na západě Středozemní moře, východní hranice byla pohyblivá a závisela na rozloze obdělávané půdy přecházející v poušť. Na severu tvořilo hranici město Dan a pohoří Hermon, jih zabírala poušť Negev s městem Beer Ševon. Před příchodem Izraelitů představovali hlavní obyvatelstvo semitští Kenanejci (od roku 2000 př.n.l.). Celé území se nazývalo Kenaán.

Kolem roku 1250 př.n.l. sem pronikly izraelské kmeny. Hlavním písemným pramenem o nich se stala Bible (Písmo), která tyto kmeny nazývá také hebrejskými. O jejich osudech informují nejstarší biblické texty „Pět knih Mojžišových“ (hebrejsky Tóra). Za zakladatele židovského náboženství (judaismu) je považován Mojžiš. Bible vypráví, že Mojžiš se narodil v Egyptě jako dítě rodičů, kteří pocházeli z rodu Jákobova potomka Leviho. Poté, co Mojžiš zabil Egyptěana, utiskujícího izraelské otroky, musel uprchnout ze země. Útočiště našel na území starověkého Midjanu. Zde se mu podle biblické zvěsti zjevil v hořícím keři Bůh - Hospodin, který pověřil Mojžiše, aby vyvedl Izraelce z Egypta a vedl je do Kenaánu označeného jako Země zaslíbená. Během čtyřicetiletého putování pouští se Hospodin zjevil Mojžišovi na hoře Sinaj a jeho prostřednictvím dal Izraeli na kamenných deskách vyryté své učení.

Izraelské království

V průběhu historického vývoje se izraelské kmeny postupně usazovaly, zabývaly se pastevectvím, zemědělstvím a řemesly. Tyto směry vedly ke vzniku izraelského království v čele s vojevůdcem Saulem, po jeho smrti se králem stává David, za jehož vlády byly izraelské kmeny sjednoceny do jednoho celku a hlavním městem byl zvolen Jeruzalém. Nástupcem Davida se stal jeden z jeho synů Šalomoun. Nejvýznamnějším činem tohoto panovníka je stavba Jeruzalémského chrámu. Vývoj izraelského království byl provázen vnitřním rozporem mezi severní a jižní částí

země, která byla osídlena převážně kmenem Juda. Rozpor vyvrcholil odtržením severní části. Vznikla tak dvě království - jižní judské s hlavním městem Jeruzalémem a severní izraelské, jehož hlavním městem se stalo Samaří. Izraelské království zaniklo roku 721 př.n.l. dobytím hlavního města Asyřany. Judské království zaniklo dobytím Jeruzaléma Babylonskou říší roku 578 př.n.l., horní vrstva obyvatelstva byla zavlčena do Babylónie. Po rozvratu Babylónské říše byl židovským vyhnancům umožněn návrat do vlasti, zaniklé království však obnoveno nebylo. Nejpočetnější skupinu obyvatelstva tvořili navrátilci z Judeje, po kterých se nazývala i oblast, kterou opětovně obývali, Judea. Roku 63 př.n.l. dobyli Jeruzalém Římané a došlo k začlenění Judeje do říše římské.

Židé a Římané

Roku 40 př.n.l. Římané jmenovali králem Heroda (jehož charakterizuje osobní krutost a tvrdost vlády popsané v Novém zákoně). V této době vystoupil v Galileji a Judeji Ježíš z Nazaretu. Po jeho smrti se začaly formovat i první křesťanské obce. Jejich členové zpočátku pocházeli ze židovského a poté i z nežidovského prostředí. Napětí v židovské společnosti vyvrcholilo roku 66 n.l. protiřímským povstáním, které skončilo porážkou Židů. Vypálený Jeruzalémský chrám již nebyl obnoven a do současnosti se zachovala jen západní zeď zvaná Zeď nářků. V následujících letech došlo k dalším židovským vzpourám, opět neúspěšným. Židé byli na téměř 2000 let rozptýleni po světě (tzv. židovská diaspora).

Moderní dějiny

Vznikání a budování novodobého Izraele probíhalo v řadě přistěhovaleckých vln do tehdejší Palestiny - součásti turecké osmanské říše. Po 1. světové válce se Palestina dostala pod správu Británie.

První vlna proběhla v letech 1882-1903, druhá v letech 1904-1914 a třetí vlna v letech 1919-1923. Přistěhovalci byli většinou Židé z východní Evropy zmítané sociálními konflikty a pogromy. Vznikaly první kibucy (kolektivní zemědělské osady se společným vlastnictvím). Čtvrtá vlna proběhla v roce 1924, pátá v letech 1923-1939, kdy přicházeli zejména uprchlíci před nacismem.

Přistěhovalecký proces byl doprovázen napětím mezi židovským a arabským obyvatelstvem, který vyústil v ozbrojené konflikty. Británie po mohutných přistěhovaleckých vlnách a silících konfliktech novému přistěhovalectví bránila.

Po 2. světové válce, kdy došlo k vyhlazení převážné části evropských Židů, rozhodla OSN v roce 1947 o rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát. Arabská strana toto rozhodnutí odmítla. 14.5.1948 byla vyhlášena nezávislost Izraele. Poté arabská armáda napadla izraelský stát. Z tohoto konfliktu vyšla izraelská strana vítězně a rovněž došlo k rozšíření izraelského území. Postupně došlo k dalším arabsko-izraelským střetům. Roku 1979 byla podepsána izraelsko-egyptská mírová smlouva (zahájení mírového procesu), v 90. letech Izrael navázal oficiální styky s Organizací pro osvobození Palestiny. Kroky mírového procesu byly opět zkomplikovány po zavraždění izraelského premiéra Jicchaka Rabina v roce 1995.

1.2 Židé na našem území

Do střední Evropy Židé přicházeli jako potomci římských válečných zajatců v prvních stoletích našeho letopočtu, trvale se na českém území začali usazovat od 10. století. Nejstarším písemným dokumentem o jejich pobytu v Čechách je zpráva židovského kupce a člena diplomatického poselstva Abrahama ben Jakoba, který v letech 965-966 navštívil Prahu a zanechal svědectví o přítomnosti židovských obchodníků v tomto městě.

Židé ve středověku

Do konce 11. století žili na českém území Židé jako svobodní lidé a živili se dálkovým obchodem. Jejich postavení se zhoršilo v souvislosti s křížáckými válkami na konci 11. století a zejména se zákazy, kodifikovanými IV. lateránským koncilem, který se konal roku 1215: Židé museli bydlet odděleně od křesťanů, museli nosit zvláštní označení, nesměli se živit zemědělstvím a většinou řemesel, styky mezi křesťany a Židy byly zakazovány. K obživě jim tak zůstal obchod, a to nejen s věcmi, ale i obchod finanční.

Od 13. století začaly ve městech vznikat oddělené židovské čtvrtě, v nichž byly soustředěny židovské domy. V důsledku těchto omezení se postavení Židů v křesťanské společnosti ve 13. století zcela změnilo, stali se zvláštní skupinou

obyvatel zatlačenou na okraj společnosti, byli přímo podřízeni panovníkovi jako služebníci královské komory - servi camerae regiae. Panovník jim zajišťoval pobyt a ochranu. Vybírání poplatků, které za tuto ochranu Židé museli platit, bylo výhradním právem, tzv. regálem krále. Statuta Judaeorum vydaná Přemyslem Otakarem II. v polovině 13. století, definovala uvedené právní postavení Židů od středověku v podstatě až do 19. století.

Zásadním zlomem v 15. století a na počátku 16. století bylo vypovězení židovského obyvatelstva z královských měst s výjimkou Prahy a Kolína - Židé se tedy začali stěhovat do menších poddanských měst a na šlechtická panství. Stavovský spor šlechty a měst vedl v 16. století ke dvojímu pokusu o vypovězení Židů z českého království (1541 a 1557).

Židé v novověku

Období druhé poloviny 16. století a počátku 17. století lze nazvat jako „zlatý věk“ dějin českých Židů. Hlavním centrem vzdělanosti byla Praha - s ní jsou spjata následující jména: rabín Jehuda Liva ben Becalel; historik, matematik a astronom David Gans; lékař a polyglot Josef Šelomo del Medigo či Mordechaj Maisel a další významné osobnosti z celé Evropy.

Během třicetileté války se odehrávala migrace Židů, kteří se v důsledku této skutečnosti usazovali v nových městech a obcích. Kolem poloviny 17. století se na české území začali stěhovat Židé prchající z Polska, Litvy, Běloruska a Ukrajiny před hordami Bohdana Chmelnického, z Uher před Turky a též Židé vypovězení z Vídně a Dolních Rakous. Posílené venkovské židovské náboženské obce usilovaly o získání samostatného zastoupení. Roku 1654 tehdy se Zemské židovstvo (Landesludenschaft) stalo samostatnou správní jednotkou s celou řadou pravomocí. Počet židovského obyvatelstva se začal zvyšovat, proto byla zavedena různá omezení a nastalo období úředního antisemitismu. Byla jmenována tzv. redukční komise, která měla navrhnout opatření ke snížení počtu Židů v Čechách.

Roku 1724 proběhlo sčítání židovského obyvatelstva: mimo Prahu žilo kolem 30000 Židů, proto vešly v platnost následující druhy zákonů: roku 1726 vznikl Familiantský zákon omezující počet židovských rodin v Čechách maximálně

na 8541 a to tím způsobem, že se směl oženit jen nejstarší syn v rodině. Dalším opatřením se stal tzv. Translokační reskript z roku 1726, který nakazoval, že Židé nesmí bydlet rozptýleně mezi křesťany - to znamenalo, že židovské domy musí být soustředěny do jedné ulice nebo čtvrti. Roku 1744 byli Židé vypovězeni z českého království. Návrat zpět jim byl povolen roku 1748 za vlády Marie Terezie pod podmínkou platit pravidelné roční tzv. toleranční daně.

Prvním krokem k emancipaci Židů se staly reformy Josefa II., který zrušil povinnost nosit vnější označení na oděvu, umožnil Židům studovat na všech školách s výjimkou teologické fakulty UK a povolil zakládat tzv. normální židovské školy.

Roku 1848 došlo ke zlepšení postavení Židů ve společnosti: byl zrušen Familiantský zákon, Translokační reskript a toleranční daň, nastala úplná rovnoprávnost a mimo to bylo Židům přiznáno volební právo. Židům byla povolena svoboda stěhování, což podnítilo vzniky a zániky židovských náboženských obcí (tzv. základních jednotek židovské pospolitosti). Nejsilnější byla židovská komunita v Čechách na konci 19. století, jelikož roku 1880 tu bylo hlášeno 94522 Židů.

Židé se postupně začínají zapojovat do hospodářského, průmyslového i kulturního života společnosti - podíleli se na zakládání továren např. členové rodiny Kolbenů založili pozdější ČKD v Praze, papírny ve Větrní byly založeny rodinou Spirů, sirkárny v Sušici rodinou Fürthů, sklárna v Karlových Varech rodinou Moserů. Ze spisovatelů a básníků jsou proslaveni např. česky píšící Vojtěch Rakous, František Gellner, Karel Poláček, František Langer, Jiří Langer, Richard Weiner, Egon Hostovský, Jiří Orten a další, z německy píšících Franz Kafka, Max Brod, Oskar Baum, Hugo Salus nebo Leo Perutz. Jako malíři se prosadili Leopold Pollak, Adolf Kohn, Robert Guttman, Jiří Kars, Max Horb, Bedřich Feigl a Alfred Justitz. Známí jsou také: sochař Otto Gutfreund, hudební skladatelé Gustav Mahler, Ervin Schulhof a Hans Krása nebo sólista opery Národního Divadla Hanuš Thein.

Koncem 19. století na celém území Čech probíhají antisemitské bouře a formuje se sionistické hnutí. Československá republika uznávala židovskou národnost - Židé se prosazovali i v politice např. nejznámějším židovským politikem byl Adolf Stránský (zakladatel Lidových novin).

Po Mnichovské dohodě bylo české pohraničí připojeno k německé říši. Ihned přicházejí v platnosti Norimberské zákony - asi 25000 Židů v pohraničí ztratilo občanská práva. V průběhu Křišťálové noci z 9. na 10. listopadu 1938 byla v okupovaném pohraničí vypálena řada synagog a obchodů a zdevastováno mnoho židovských hřbitovů.

Krátce po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava následovala nařízení omezující Židy ohledně majetku a povolání. Židé byli vyřazeni z hospodářského života a izolováni od ostatních obyvatel prostřednictvím zákazů vstupovat na některá náměstí, ulice, do kaváren, restaurací apod. Pro Židy byla omezena nákupní doba, doba na úřadech, poštách a bankách, dále museli odevzdat: radiopřijímače, telefony, jízdní kola, šicí stroje, gramofony, lyže i domácí zvířata. Židé nesměli cestovat, svobodně se stěhovat, vzdělávat a od září roku 1941 museli být všichni starší 6 let označeni Davidovou hvězdou s nápisem Jude.

Konečným cílem nacistů bylo vyvraždit židovské obyvatelstvo. Nacistickému „konečnému řešení židovské otázky“ padlo za obět 6 milionů evropských Židů. Z židovského obyvatelstva v předválečném Československu bylo vyhlazeno 272000 mužů, žen a dětí.

Židovské obce v Čechách a na Moravě

Celkem 153 židovských obcí v Čechách a na Moravě neobnovilo po válce svou činnost. Do obvyklé podoby byl život židovských národních obcí navrácen po roce 1989. Roku 1990 byly navázány diplomatické styky s Izraelem, roku 1991 bylo v Terezíně založeno Muzeum ghetta, v roce 1994 byly sbírky Státního židovského muzea vráceny Federaci židovských obcí a ze Státního židovského muzea se stalo Židovské muzeum v Praze. Roku 1996 byl v pražské Pinkasově synagoze opět otevřen Památník obětí holokaustu, roku 1997 byla v Praze otevřena židovská základní škola a gymnázium, od roku 1998 je prostřednictvím Česko-německého fondu budoucnosti vypláceno finanční odškodnění bývalým vězňům nacistických táborů. V současné době působí na území České republiky 10 židovských obcí: v Praze (nejpočetnější, kolem 1600 osob), Liberci, Děčíně, Ústí nad Labem, Teplicích, Karlových Varech, Plzni, Brně, Ostravě a Olomouci.

2. Židovské tradice a zvyky

2.1 Životní cyklus

Narození

Osmý den po porodu se u chlapců provádí v porodnici, doma nebo v synagoze obřízka. Obřízka je v judaismu znamením smlouvy s Bohem, kterou uzavřel Abrahám, praotec židovského národa. Obřízka vyjadřuje myšlenku, že tělesnost a pudovost mají být podřízeny vyššímu, mravnímu zákonu. Obřízku provádí „mohel“, který má potřebné lékařské a náboženské znalosti. Chlapce drží při obřadu na klíně kmotr (sandak). Po požehnáních dostává chlapec hebrejské jméno, jehož součástí je tradičně i jméno otce.

Dospělost

Chlapec dosahuje náboženské dospělosti ve svých třinácti letech, dívka o rok dříve. Tímto okamžikem se dítě stane „synem příkazu“ (bar micva) či „dcerou příkazu“ (bat micva) a nadále nese plnou odpovědnost za své jednání.

Manželství

Manželství je v judaismu považováno za posvátné spojení mezi mužem a ženou, jímž se naplňuje jeden z hlavních příkazů Tóry. Židovské manželství spočívá na vzájemné důvěře a dohodě. Tuto myšlenku vyjadřuje po tisíciletí svatební smlouva (ketuba), která stanovuje práva a závazky manželů. Svatba (chatuna) se nemusí konat v synagoze. Podmínkou je, aby snoubenci byli oddáni pod baldachýnem (chupa) a nezáleží na tom, kde je vztyčen.

Úmrtí

Judaismus praví, že v nemoci a smrti nesmí být člověk opuštěn. Instituce, která se stará o duchovní potřeby nemocného či umírajícího se nazývá pohřební bratrstvo (chevra kadiša). Judaismus odmítá kremaci a pohřby se konají pouze do země. Uložení do hrobu předchází rituální očištění zesnulého (tahara), po němž je tělo oblečeno do košile, spodků a nakonec rubáše (kitlu). Všechny součásti oděni jsou bílé. Rakev se vždy zhotovuje z prostých, neohoblovaných prken.

2.2 Židovská domácnost

Mezuza

Židovský dům se navenek liší od ostatních malou podlouhlou schránkou připevněnou na pravé veřeji. Hebrejsky se nazývá mezuzah. Takto Židé plní příkaz Páté knihy Mojžišovy. V mezuzě je na pergamenovém proužku ručně napsán biblický citát a další verše z Písma. Mezuzah je znamením zbožnosti, které zdůrazňuje závaznost božích přikázání.

Mizrach

Toto hebrejské slovo znamená „východ“ a tabulka či obraz, na níž je napsáno, značí na východní zdi směr modlitby k Jeruzalému.

Židovské stravování

Pro judaismus je typické zachovávání předpisů spjatých s rituální čistotou jídla. Souhrn těchto zásad se nazývá kašrut, od slova košer (vhodný, rituálně čistý). Náboženskou vhodnost či nevhodnost jídel i jídelní předpisy určují Tóra a Talmud.

Hebrejská Bible především vymezuje rituálně čistá zvířata. Ze savců sem patří jen přežvykující sudokopytníci - hovězí dobytek, ovce a kozy. Proto Židé nejedí vepřové maso, ale např. ani králíka či zajíce. Z ptáků jsou povoleny k jídlu domestikované druhy, zakázány jsou dravci. Mezi rituálně čisté ryby patří jen ty, které mají současně ploutve i šupiny. Zakázány jsou všechny druhy plazů, obojživelníků, měkkýšů a korýšů.

Zvíře vhodné k jídlu je třeba zabít rituálně správným způsobem, který se provádí tak, že šochet (řezník) přetne jediným tahem dokonale nabroušeného nože krční tepny zvířete, které tak během několika vteřin umírá a je z něj odstraněna většina krve. Zbylá krev, kterou Tóra zapovídá jíst, je odstraněna při nasolování masa.

Protože judaismus zapovídá smísení masa a mléka, nachází se ve zbožných židovských domácnostech většinou dvě až tři soupravy nádobí a příborů - a to na pokrmy mléčné a masité (třetí se používá zvláště na Pesach). Stejně tak bývají v této domácnosti dvě ledničky a pokud možno i dva oddělené dřezy.

2.3 Židovský kalendář

Židovský kalendář je lunisolární - měsíce se počítají podle měsíčního cyklu, roky dle slunečního. Měsíce se počítají od prvního jarního, který se nazývá nisan. Poté následují: ijar, sivan, tamuz, av, elul, tišri, chešvan, kislev, tevet, ševat a adar. Letopočet se počítá od prvního dne měsíce tišri. Lunární rok tvořený 12 cykly oběhu měsíce je průměrně o 11 dní kratší než rok sluneční. Rozdíl se vyrovnává jednou za 2 nebo 3 roky vložím třináctého měsíce zvaného vaadar nebo adar šeni (druhý adar). Tato úprava je nezbytná pokud má nisan připadnout na začátek jara.

- tišri - září až říjen, ve znamení jsou Váhy
- chešvan - říjen až listopad, ve znamení je Štír
- kislev - listopad až prosinec, ve znamení je Střelec
- tevet - prosinec až leden, ve znamení je Kozoroh
- ševat - leden až únor, ve znamení je Vodnář
- adar - únor až březen, ve znamení jsou Ryby
- nisan - březen až duben, ve znamení je Skopec
- ijar - duben až květen, ve znamení je Býk
- sivan - květen až červen, ve znamení jsou Bliženci
- tamuz - červen až červenec, ve znamení je Rak
- av - červenec až srpen, ve znamení je Lev
- elul - srpen až září, ve znamení je Panna

2.4 Židovské svátky

- Šabat - den odpočinku, sedmý den týdne, nejdůležitější židovský svátek
- Pesach - Svátek nekvašených chlebů, připadá na 15. až 22. nisan
- Šavu'ot - Svátek týdnů, Svátek darování Tóry, připadá na 6. a 7. sivan
- Roš ha-šana - židovský Nový rok, den stvoření světa, přijde na 1. a 2. tišri
- Jom kipur - Den Smíření, nejsvětější den v roce, slaví se 10. tišri
- Sukot - Svátek stánků, rodina si na tento den vytváří přístřešek ozdobený květinami a s průhlednou střechou na upomenutí dnů strávených v poušti, připadá na 15. až 21. tišri
- Šmini aceret - Osmý den shromáždění, následuje ihned po Sukotu 22. tišri
- Simchat Tóra - Radost z Tóry, oslava skončení ročního cyklu čtení z Tóry, v Izraeli se slaví společně se Šmini aceret, v diaspoře až následující den
- Chanuka - Svátek světel, Svátek znovuzasvěcení Chrámu. Probíhá od 25. kislevu do 2. tevetu
- Purim - veselý svátek připomínající záchranu Židů a události popsané v knize Ester, připadá na 14. adar (v Jeruzalémě na 15. adar)
- Tu bi-ševat - Nový rok stromů, spojen s cyklem přírody, připadá na 15. ševat
- Lag be-omer - připadá na 18. ijar, významný den

2.5 Symboly židovství

Talit a tefilin

Tyto předměty se dnes většinou nosí pouze při modlitbě. Talit je modlitební plášť, který se zhotovuje z vlněné nebo hedvábné látky obdélníkového tvaru, k jednotlivým cípům jsou připevněny střípce. Tefilin tvoří malé, na řemínku navlečené kožené pouzdro. Do něho se vkládají proužky pergamenu s vybranými verši z Tóry. Talit i tefilin používají pouze muži.

Kipa (jarmulka)

Při modlitbách, požehnáních, návštěvě posvátných míst především synagog a hřbitovů musí mít židovští muži pokrytou hlavu. Čepice a klobouky často nahrazuje čepička zvaná kipa nebo jarmulka. U žen se pokrytí hlavy nevyžaduje s takovou přísností.

Davidova hvězda

Davidova hvězda je hexagram tvořený dvěma propletenými rovnostrannými trojúhelníky. Tento symbol je často považován za oficiální symbol židovství. Pravda je ta, že ve starověku byl používán pouze jako dekorativní symbol (stejnou výzdobu ze šesti a osmicípých hvězd můžeme najít i v řadě středověkých mešit a kostelů) a poprvé byl jako symbol označující židovskou komunitu použit v Praze ve 14. století. Ani poté se jako symbol judaismu příliš neujal a jako takový je brán až od 19. století, kdy Židé hledali jednoduchý symbol, který by se mohl stát emblémem jejich náboženství - volba padla na hexagram.

Synagoga

Slovo synagoga je řeckého původu a znamená shromáždění. V synagoze se odehrávají především bohoslužby, ale může též sloužit jako místo výuky a společenského styku. Nejvýznamnější postavení má v synagoze rabín, který bývá duchovním vůdcem obce a znalcem náboženského práva.

Všechny synagogy mají svůj duchovní vzor v jeruzalémském chrámu, a proto se jejich jednotlivé části nazývají dle chrámového příslušenství. Nejdůležitější částí synagogy je svatostánek, který uchovává na svitku pergamenu ručně psanou Tóru.

Při tradičních židovských bohoslužbách se muži modlí odděleně od žen. Pro ženy je v synagoze vyhrazen zvláštní prostor - ženská modlitebna, která se většinou nachází v galerii. Jsou-li ženy s muži ve stejné síni, odděluje je zástěna.

2.6 Skupiny uvnitř judaismu

Židovství není monolitní uskupení a standardně se rozděluje do následujících skupin:

- ortodoxní judaismus (zahrnuje chasidismus, ultra-ortodoxní judaismus a moderní ortodoxní judaismus)
- masorti judaismus (v USA známější jako konzervativní judaismus)
- progresivní judaismus (v USA známější jako reformní judaismus, ve Velké Británii pak jako liberální judaismus)
- rekonstruktivní judaismus

Kromě toho existují různé okrajové skupiny a sekty, jsou to např.:

- Samaritáni
- Falašové
- Karaité

2.7 Vliv judaismu

Skrze křesťanství a islám judaismus nepřímě ovlivnil dvě a půl miliardy lidí na světě. Ve všedním životě existuje řada zdánlivě běžných věcí, které svůj původ čerpají z židovské a biblické kultury - např. sedmidenní týden. Ačkoli se způsob slavení svátků a modliteb mezi křesťanstvím a islámem velmi liší, ani jedno z těchto náboženství nezapře společného předka - judaismus. Kostel a mešita jsou přímými následovníky synagogy, v církevní i islámské liturgii nacházíme řadu věcí převzatých z původní chrámové a posléze synagogální liturgie. Slova jako „amen“, „haleluja“ či „košer“ jsou běžně používána lidmi po celém světě a svůj původ mají právě v židovství. V českých zemích je třetina běžně užívaných českých jmen hebrejského původu, stejně jako jméno pro šestý (v hebrejském kalendáři sedmý) den v týdnu - sobota.

3. Židovské památky České republiky

Židovská kultura na našem území a její dochované památky tvoří důležitou součást naší minulosti i současnosti a nepochybně mají světový význam.

Česká republika nabízí velké množství židovských památek, neboť Židé se začali usazovat na našem území již v 10. století. Následující charakteristiky patří těm nejvýznamnějším.

3.1 Praha

Praha je jedním z nejstarších a nejvýznamnějších židovských středisek ve střední Evropě. Díky své poloze uprostřed země se Pražská židovská obec stala od počátku správním centrem ostatních židovských obcí v Čechách a její historické osudy tvoří podstatnou část dějin Židů v českém království. Během tisícileté historie pražské židovské obce nedošlo nikdy v minulosti - i přes četné katastrofy, pogromy a pokusy o vypovězení - k přerušení kontinuity zdejšího židovského osídlení a náboženského života. V různých historických dobách se Praha naopak často stávala útočištěm mnoha souvěrců vyháněných z okolních zemí, a díky tomu byla také po několik století jednou z nejpočetnějších židovských obcí Evropy.

Praha byla také vždy významným centrem židovské kultury. Již v raném středověku zde působily význačné rabínské osobnosti, které svými myšlenkami ovlivňovaly celý tehdejší židovský svět. Svůj „zlatý věk“ však ž Praha prožívala na přelomu 16. a 17. století za vlády císaře Rudolfa II., kdy zde působila celá řada vynikajících rabínů učenců a filozofů, z nichž někteří se věnovali astronomii, matematice nebo historii. Poslední vrchol židovské kultury v Praze vyznačují jména mnoha pražských básníků, spisovatelů, filosofů a umělců na přelomu 19. a 20. století, jejichž díla významně obohatila moderní českou a německou literaturu a kulturu.

3.1.1 Židovské muzeum v Praze

Obecné informace o muzeu

Židovské muzeum v Praze představuje trvale nejnavštěvovanější muzeum v celé České republice. Ročně jej navštíví 500000 až 600000 lidí. Prohlídka jeho synagog z různých historických období i expozic s nevšedním bohatstvím rituálních předmětů poskytuje výjimečný kulturní zážitek, jeden z nejsilnějších, jaký hlavní město České republiky může nabídnout.

Židovské muzeum v Praze, které od října 1994 působí jako nestátní, českou židovskou komunitou řízená samostatná instituce, se stalo jak důstojným památníkem obětí nacistického teroru, tak i věčnou připomínkou krásy a velikosti židovské kultury.

Historie muzea

Židovské muzeum v Praze bylo založeno v roce 1906 jako třetí z nejstarších židovských muzeí ve střední Evropě (Víděň 1895, Frankfurt 1897). Vzniklo z podnětu historika dr. Salomona Hugo Leibena a předsedy Pražské židovské obce JUDr. Augusta Steina se záměrem uchovat cenné umělecké předměty z pražských synagog, které byly v rámci asanace pražského židovského ghetta počátkem 20. století zrušeny. V době nacistické okupace Československa byla činnost muzea znemožněna. Přesto vzniklo v roce 1942 Židovské ústřední muzeum, kde byly postupně soustředěny nejvzácnější umělecké předměty z nacisty konfiskovaného židovského majetku v Čechách a na Moravě. Po válce bylo muzeum s jeho sbírkami vráceno na kratší dobu Radě židovských obcí a v roce 1950 přešlo do vlastnictví státu. Od října 1994 po navrácení sbírkového fondu muzea Federaci židovských obcí a historických objektů Židovské obce v Praze působí muzeum jako nestátní organizace.

Židovské muzeum v Praze má jednu z nejrozsáhlejších sbírek judaik na světě, která obsahuje na 40000 sbírkových předmětů. V knihovně Židovského muzea v Praze je více než 100000 knih. Mezi nimi jsou cenné hebrejské rukopisy z 13. století a vzácné tisky včetně prvotisků a nejstarších pražských hebrejských tisků. Sbírký Židovského muzea v Praze jsou ojedinělé nejen množstvím předmětů, ale především tím, že

pocházejí výhradně z Čech a Moravy, a podávají tak celistvý obraz historie Židů v našem regionu.

Maiselova synagoga

Maiselova synagoga byla vybudována v letech 1590-1592 primasem Židovského města Mordechajem Maiselem, který financoval rozsáhlou renesanční přestavbu ghetta. Roku 1591 získal Mordechaj Maisel od císaře Rudolfa II. privilegium ke stavbě a o rok později již byla synagoga na svátek Radosti z Tóry (Simchat Tora) zasvěcena. Staviteli jeho synagogy byli Josef Wahl (vedoucí stavby) a Juda Coref de Herz (stavitel, který vypracoval plány budovy). Současníky udivovala svou rozlehlostí prostoru a nádherou předčila všechny ostatní synagogy ghetta. Synagoga Mordechaje Maisela se tak stala největší a nejokázalejší stavbou Židovského Města téměř na celé století. Původní budova velmi utrpěla při požáru roku 1689 - údajně vyhořela do základů. Zůstalo zachováno pouze zdivo pilířů a obvodových zdí. Vzhledem k nutnosti urychlené obnovy byla do roku 1691 opravena jen východní část a budova zkrácena o třetinu své délky.

Maiselova synagoga byla v letech 1892-1905 přestavěna v novogotickém stylu podle návrhu architekta Alfreda Grotteho. Při přestavbě byl před hlavním vchodem zbudován rozlehlý vestibul. Z původní renesanční dispozice zůstal zachován trojlodní půdorys hlavní lodi s patrovými ženskými galeriemi. V současné době Maiselova synagoga slouží jako výstavní prostor a depozitář Židovského muzea. Za nacistické okupace sloužila synagoga jako skladiště konfiskovaného židovského majetku. Po válce již nebyly bohoslužby obnoveny a v roce 1955 zde byl zřízen depozitář Židovského muzea. V letech 1965-1988 byla v Maiselově synagoze zpřístupněna expozice Stříbro z českých a moravských synagog. V letech 1994-1995 byla provedena celková rekonstrukce stavby a roku 1996 otevřena nová stálá expozice, která seznamuje návštěvníky s historií Židů v českých zemích.

Od roku 2001 je v synagoze nově otevřena expozice „Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I. část - od počátku osídlení do počátku emancipace. Úvodní část seznamuje s údaji o vzniku židovského osídlení v Čechách a na Moravě i s právním a sociálním postavením Židů ve středověkém státě. V expozici je zdůrazněno období renesance spjaté s postavou jejího zakladatele Mordechaje Maisela. Tradiční

židovskou vzdělanost představují díla významných učenců, kteří působili v českých a moravských židovských obcích jako rabíni a rektoři talmudických škola (rabi Löw, David Oppenheim). K nejvýznamnějším exponátům expozice patří pohár pravděpodobně z majetku rabiho Löwa, praporec a roucho vůdce mesianistického hnutí a mučedníka Šeloma Molcha, vzácné textilie z 16. století a synagogální stříbro (levitská souprava z roku 1702).

Španělská synagoga

Na místě nejstarší pražské židovské modlitebny zvané "Stará škola" byla v roce 1868 zbudována Španělská synagoga v maurském slohu podle projektu Vojtěcha Ignáce Ullmanna a Josefa Niklase. Synagoga má centrální čtvercový půdorys s kopulí nad ústředním prostorem. Ze tří stran jsou vestavěny galerie na kovových konstrukcích otevřené do hlavní lodi. Štuková arabeska i stylizované orientální motivy se opakují na stěnách i v řezbářské výzdobě dveří, zábradlí i galerie. Barevné vitráže i vnitřní výzdoba podle návrhů architektů A. Bauma a B. Münzbergera byly dokončeny v roce 1893. V letech 1836-1845 ještě ve Staré škole působil jako varhaník František Škroup, skladatel české národní hymny. V roce 1998 muzeum dokončilo náročnou opravu a rekonstrukci Španělské synagogy, která tak byla po více než 20 letech zpřístupněna veřejnosti. Nyní je zde instalována expozice: „Dějiny Židů v Čechách a na Moravě II. část - od emancipace k současnosti“, která navazuje na expozici v Maiselově synagoze.

Pinkasova synagoga

Pinkasova synagoga byla postavena ve 30. letech 16. století ve slohu pozdní gotiky a rané renesance jako soukromá svatyně významné rodiny Horoviců. Stavba se nachází v sousedství židovského hřbitova a tvoří ji jednopatrová dvoukřídlá budova na půdorysu písmene L. K jejímu areálu dále náleží rovněž malý dvorek. Velmi prostým, pozdně renesančním, fasádám dominují různě velká, půlkruhová okna, ve starším, severním křídle a obdélná a půlkruhová sdružená okna v jižním křídle. Zde se také nacházejí štítové vikýře. Pozornost u dvorní fasády jižního křídla zaujme vstupní edikulový portál s trojúhelným frontonem, který zdobí sloupek s piniovou šiškou.

Ve sklepení se nachází prostor bývalé rituální lázně - mikve, která patrně pochází z konce 13. století. Hlavní loď svatyně si dochovala pozdně gotické síťové klenby, ostatní prostory jsou klenuty pozdně renesančními klenbami. Ženskou část oddělují od mužské v přízemí půlkruhová zdvojená okénka, v patře pak půlkruhové arkády. Pozornost zaujme raně renesanční portál hlavní lodi, zdobený zešíkmenými pilastry a almemor (řečniště), uzavřený rokokovou mříží.

Vysoký jednolodní prostor synagogy je sklenutý pozdně gotickou síťovou klenbou. Nejpokročilejší součást výzdoby tvoří vstupní portál, provedený v neobvykle čistých formách rané renesance.

Mezi členy rodiny Horoviců se později nacházela řada rabínů a učenců, kteří se věnovali studiu židovské mystiky (kabaly). Patří k nim zejména Ješaja ben Abraham ha-Levi Horovic a Šabtaj ben Akiva Horovic, autor známého kabalistického spisu Šnej luchot ha-brit. Po povodni roku 1860 došlo k radikální modernizaci interiéru synagogy. Aby se zabránilo dalším záplavám, bylo podlaží hlavního sálu a vestibulu zvýšeno téměř o 1,5 m. Stará sedadla byla nahrazena lavicemi v řadách za sebou a celé zařízení modernizováno v novorománském slohu.

Důkladná rekonstrukce Pinkasovy synagogy byla provedena teprve v letech 1950-1954 a v následujících letech byl interiér upraven na památník téměř 80000 obětí nacistické genocidy židovských obyvatel v České republice. Jména obětí, uspořádaná abecedně podle obcí a rodin, byla napsána na stěnách vestibulu, hlavního prostoru synagogy, ženské lodi a galerie. Anonymní oběti tak znovu získaly své jméno a byly zasazeny do souvislosti se svými rodinami a generacemi svých předků. Památník byl zpřístupněn veřejnosti v roce 1960. Autory návrhu i provedení byli malíři Jiří John a Václav Boštík.

Po okupaci Československa v srpnu 1968 zůstala Pinkasova synagoga na dlouhou dobu uzavřena a nápisy na stěnách památníků byly téměř zničeny. Její rekonstrukce byla dokončena teprve v roce 1992 a nápisy se jmény obětí byly v letech 1992-1995 obnoveny podle původního projektu.

Starý židovský hřbitov

Každá z židovských osad na území Prahy, měla kromě svatyně rovněž svůj hřbitov, který se nacházel většinou v její blízkosti, avšak pokud to bylo možné, tak mimo obydlený region. Pohřebiště, jež se v současné době nazývá Starým židovským hřbitovem je v tomto ohledu jakousi výjimkou, neboť se v průběhu staletí stalo součástí města. Je vlastně nejmladším hřbitovem a v současné době představuje jeden z nevýznamnějších dochovaných židovských hřbitovů v celosvětovém kontextu. Založen byl někdy v 1. polovině 15. století a po zrušení pohřebiště na Novém Městě pražském, v prostoru dnešních ulic Spálené a Vladislavovy. V 70. letech 15. století se tento hřbitov stal jediným hřbitovem pražských Židů. V 16. a 17. století došlo několikrát k jeho rozšíření a dnešní rozlohu pak určila asanace židovského města z počátku 20. století, kterou byl zmenšen. Pohřbívalo se zde do roku 1787, kdy císař Josef II. zakázal napříště pohřbívat zemřelé uvnitř měst.

Hřbitov zaujímá nepravidelnou, poměrně rozsáhlou plochu, po obvodu uzavřenou zdí, postavenou v roce 1911. Poněvadž svojí kapacitou zdaleka neodpovídal počtu obyvatel ghetta, byli zemřelí v průběhu staletí pochováni ve vrstvách nad sebou a některá místa tak obsahují až 12 vrstev hrobů - staré náhrobky musely být vyzdviženy, tak vzniklo místy těsné nakupení kamenných stél z různých staletí vedle sebe. Zvláštní místo představuje pahorek v sousedství Klausové synagogy, zvaný Nefele, kde byly pohřbívány děti ve stáří do jednoho měsíce. Do současné doby se dochovalo takřka 12000 náhrobků v podobě stél a tumb, jejichž architektura i výzdoba podléhala dobovým slohům a movitosti objednavatelů, ale oboje bylo vždy v souladu s požadavky judaismu v této oblasti. Náhrobní kameny ve slohu gotiky až pozdního baroka, jsou vesměs kamenné, vyrobené ze žuly, pískovce nebo sliveneckého mramoru a nejstarší náhrobek pochází z roku 1439. V obvodové zdi se pak zachovala řada úlomků náhrobků ze staršího hřbitova na Novém Městě, datovaných do 50. let 14. století. Hřbitovu náleží rovněž obřadní síň, postavená v novorománském slohu podle projektu architekta J. Gerstla v letech 1906-1908.

Na Starém židovském hřbitově je pohřbena řada významných osobností např. rabi Avigdor Karo, rabi Jehuda Liva ben Becalel, zvaný Löw; rabín, učenec a pedagog David Gans; astronom, matematik a kronikář, astronom a lékař Josef Šelomo Delmedigo či Mordechaj Maisel, finančník a mecenáš ghetta. Největší pozornost

patří hrobu rabiho Löwa, na jehož náhrobek návštěvníci kladou po židovském způsobu malé kamínky, často navíc s malými lístečky s tajnými přáními, která tento zázračný muž, stvořitel Golema, určitě splní.

Historický význam hřbitova spočívá jednak v nápisech na náhrobcích, které tvoří důležitý pramen k dějinám pražských Židů, jednak v kulturně historickém významu některých význačných osobností, které jsou zde pohřbeny. Současně je hřbitov i ojedinělou památkou uměleckohistorickou a cenným dokladem vývoje židovské náhrobní plastiky.

Nejstarší náhrobky ze 14. století byly na hřbitov přeneseny ze zaniklého středověkého židovského hřbitova. Jejich fragmenty jsou zazděny do památníku při východním průčelí Klausové synagogy. Náhrobní kameny z 15. a 16. století jsou černé pravoúhlé pískovcové desky s hebrejskými nápisy vyrývanými do hloubky. K náhrobkům tohoto typu patří také stéla pražského rabína a básníka Avigdora Kary (†1439), vystavená v Maiselově synagoze.

V 17. a 18. století se při výrobě náhrobků začal používat bílý a červenohnědý mramor, reliéfní písmo a rozmanité výzdobné prvky a symboly. Po roce 1600 se začaly nad hroby nejvýznamnějších osobností budovat náhrobky v podobě velkých tumb, zvaných ohel (stánek) nebo hojzl (domek). Větší plocha dovozovala umístění rozsáhlejších náhrobních nápisů, líčících významné činy a dobré skutky zemřelého. Nejstarší tumby byly zřízeny nad hroby primase Mordechaje Maisela (1528-1601) a jeho současníka, učitele a myslitele Jehudy Leva ben Becalel, zvaného rabi Löw (1512-1609) a jeho ženy Perl (†1610).

Hebrejské nápisy na náhrobních uvádějí především jméno zemřelého a datum jeho úmrtí. Náhrobní nápisy na středověkých náhrobcích jsou zpravidla velmi prosté. V 15. a 16. století obsahují již údaje o zaměstnání zemřelého, chválí jeho schopnosti a charakter. Původně stručné texty se na barokních tumbách rozrostly v rozsáhlé poetické kompozice, hýřící metaforami a biblickými citáty.

Od konce 16. století začaly být náhrobky zdobeny různými reliéfními symboly a znaky. Jsou to jednak obecné symboly čerpající z biblické literatury, např. koruna -

- symbol moudrosti a učenosti, nebo vinný hrozen - symbol bohatého a plodného života. Další symboly se vztahují k původu, jménu nebo povolání zemřelého. Tak žehnající ruce označují náhrobky biblického rodu chrámových kněží - kohenů, zatímco konvice nebo džbánek označuje náhrobky jejich pomocníků levitů. Jméno zemřelého označují na náhrobcích nejčastěji reliéfy zvířat. Z nich lze na hřbitově nejčastěji nalézt lva (Jehuda, Arje), jelínka (Cvi, Hirsch), vlka (Zeev, Wolf), medvěda (Dov, Baer), rybu (Fischel, Karpeles), lišku (Fuchs), tchoře (Iltis) nebo myš (Maisel). Často se také na hřbitově objevují vyobrazení různých ptáků holubice (Jona), kohouta (Hahn), husy (Gans) nebo malého ptáčka (Feigele). Zobrazení bájných zvířat jako okřídleného lva nebo gryfa má rovněž symbolický nebo ochranný význam. Povolání zesnulého bývá nejčastěji vyjádřeno jeho charakteristickým nástrojem: na náhrobcích krejčí nacházíme nůžky, hrobky lékařů zdobí lancety, knihu najdeme zpravidla na náhrobcích učenice nebo předříkávače modliteb, housle označují náhrobek hudebníka. Zvláštností Starého židovského hřbitova jsou figurální motivy, nejčastěji ženské postavy na náhrobcích mladých, ještě neprovdaných dívek.

Klausová synagoga

Klausová synagoga se nachází v těsném sousedství Starého židovského hřbitova. Její počátky sahají do zlatého věku renesančního ghetta. Termínem klausy byly původně označovány stavby, které dal na okraji Starého židovského hřbitova v roce 1564 zbudovat Mordechaj Maisel. V nich byly zřízeny dvě synagogy a talmudická škola (bet ha-midraš). Podobně jako ostatní synagogy Židovského Města byly klausy zničeny požárem v roce 1689. Nová Klausová synagoga byla na místě dřívější modlitebny zbudována zásluhou představeného bývalé synagogy Šeloma Kohena a dokončena již v roce 1694.

Její interiér tvoří rozlehlý podélný síňový prostor sklenutý valenou klenbou, prostoupenou čtyřmi páry lunet. Těm odpovídají dvě řady půlkruhovitě zaklenutých oken v jižní stěně budovy, obrácené na Starý židovský hřbitov. Stěny jsou členěny pilastry nesoucími zalamované kladí, nad nímž probíhá silně vystupující římsa. V severní boční přístavbě synagogy byla zřízena galerie pro ženy.

Rozlehlý prostor dosud největší synagogy ghetta dotváří třístupňová schránka na svitky Tóry, zbudovaná na náklad Samuela Oppenheima roku 1696. Jak je patrné z vyobrazení z poloviny 19. století, stávala i zde velká obdélná bima uprostřed sálu sedadla byla rozmístěna po obvodu hlavní lodi. Synagoga bývala druhou hlavní modlitebnou pražské židovské obce. Klausová synagoga je dnes jediná stavba, která poskytuje představu o vzhledu ostatních velkých barokních synagog Židovského Města, jako byly Cikánova, Velkodvorská nebo Nová synagoga.

Při obnově v letech 1883-1884 byla synagoga prodloužena v západní části, klenba byla sjednocena štukovou výzdobou a okna zasklena barevnými vitrážemi. Za druhé světové války bylo zařízení synagogy zničeno a synagoga sloužila jako sklad a uzavřená expozice Židovského ústředního muzea, zřízeného při pražské židovské obci v roce 1942. V červnu 1946 byla v Klausové synagoze zpřístupněna stálá expozice věnovaná židovským tradicím a zvykům. Poslední obnova synagogy se uskutečnila v letech 1995-1996.

Nyní je v hlavní lodi synagogy instalována expozice „Židovské tradice a zvyky - I. část - Synagoga a svátky“, která seznamuje návštěvníky s významem synagogy a jednotlivých židovských svátků. Na galerii synagogy je představen každodenní život židovské rodiny a zvyklosti spojené s narozením, obřizkou, slavností bar micva, svatebním obřadem a židovskou domácností.

Obřadní síň

V rámci Židovského muzea se tato Obřadní síň pražského Pohřebního bratrstva stala výstavním prostorem se stálou expozicí „Židovské tradice a zvyky - II. část: Běh života“. Navazuje na expozici v Klausové synagoze a je věnována tématu nemoci a medicíně v ghettu, úmrtí, židovským hřbitovům a činnosti pražského pohřebního bratrstva.

Obřadní síň pohřebního bratrstva při vstupu na Starý židovský hřbitov byla postavena na místě starší budovy v letech 1906-1908 architektem J. Gerstem a A. Gabrielem. Složitě členěná stavba s vížkou a krytým vnějším schodištěm byla provedena důsledně ve formách novorománského slohu.

Stavba byla zbudována z opuky, obvyklého materiálu středověkých staveb v Praze. Dokonalým provedením vynikají všechny detaily stavby - patky a hlavice sloupů, balkón, z něhož bývaly pronášeny pohřební proslovy, stejně jako těžké dubové dveře a kované mříže. Hlavní sál v prvním patře byl vybaven mozaikovou dlažbou, mramorovými obklady stěn a vyzdoben nástěnnými malbami.

Nová obřadní síň, spojená s místností pro rituální očistu zemřelých (tahara) a márnicí v suterénu, nesloužila však svému původnímu účelu dlouho. Pohřební průvody byly odtud na Nový židovský hřbitov vypravovány jen do první světové války. V roce 1926 pronajalo pražské pohřební bratrstvo obřadní síň Židovskému muzeu, které zde otevřelo třetí expozici svých sbírek. Po rekonstrukci budovy sem byla v roce 1997 umístěna expozice věnovaná historii Starého židovského hřbitova a činnosti pražského pohřebního bratrstva.

Pražské pohřební bratrstvo bylo založeno roku 1564 vrchním rabínem Eliezerem Aškenazim jako jedna z nejstarších institucí svého druhu a jeho stanovy byly potvrzovány i dalšími významnými pražskými rabíny. Pohřební nebo Svaté bratrstvo (chevra kadiša) sloužilo všem členům obce bez rozdílu, protože povinnost postarat se o pohřeb bližního je považována za jeden z nejdůležitějších náboženských příkazů judaismu. Ačkoli své povinnosti členové bratrstva vykonávali dobrovolně a bezplatně, členství ve spolku bylo neobyčejnou ctí a mohli ho dosáhnout pouze vážení a učení muži obce. Pohřební bratrstvo se neomezovalo pouze na péči o nemocné, pohřeb a podporu pozůstalých, ale z milodarů podporovalo i nejchudší obyvatele ghetta, nemocnici a sirotčince, poskytovalo příspěvky školám a pečovalo o hřbitovy obce.

K nejcennějším exponátům v Obřadní síni patří patnáctidílný cyklus obrazů, které líčí činnost pražského pohřebního bratrstva - návštěvu nemocných, zaopatření umírajících, obřad očisty mrtvého a především samotný pohřeb. Cyklus vznikl kolem roku 1772 na objednávku pohřebního bratrstva, v jehož čele stál pražský lékař Jonas Jeiteles (1735-1806). Cyklus měl původně ukazovat ve světle nových osvícenských idejí společenský význam činnosti pohřebního bratrstva.

3.1.2 Radnice židovského města

První zmínky o radnici židovského města pocházejí z roku 1541, avšak základem současného objektu je budova, postavená, společně s Vysokou synagogou, na konci 70. let 16. století ve slohu vrcholné renesance. Stavbu financoval finančník Mordechaj Maisel. V roce 1689 radnice vyhořela a následnou opravu a přestavbu ve slohu raného baroka provedl P. I. Bayer.

V roce 1704 byl přikoupen původně renesanční dům, ale k zásadnímu sjednocení obou objektů došlo až po požáru ghetta v roce 1754. V letech 1762 - 1763 se tak uskutečnila rokoková přestavba podle projektu J. Schwanitzera, jež se týkala více exteriéru. V 50. a 60. letech 19. století pak proběhla celková rekonstrukce a v roce 1908 M. Blecha radnici podle svého projektu rozšířil, když se snažil novou část architektonicky co nejvíce sblížit s původní stavbou.

Poslední úpravu pak představovala vestavba galerie do velkého sálu. V současné době sídlí v objektu Federace židovských obcí v České republice, Židovská náboženská obec v Praze, rabinát, vydavatelství Sefer, redakce Věstníku židovských náboženských obcí Roš chodeš, řada židovských kulturních a osvětových institucí a košer restaurace. Rovněž se zde pořádají kulturní a společenské akce a výstavy.

Budova zaujímá podélnou parcelu a i přes stavební odloučení, tvoří jeden celek s Vysokou synagogou. Hlavní průčelí směřuje do Maiselovy ulice a jeho fasáda pochází ze dvou stavebních období. Starší, levá, dvoupatrová část, je rokoková a dominují jí pilastry vysokého řádu, vikýřový štít a dva slepé portály, kdy jeden obsahuje raně barokní okno a druhý pozdně barokní dveře. Okna 1. patra nesou zvlněné nadokenní římsy, okna v risalitu mají půlkruhová zakončení. V podstatě stejný charakter má rokoková fasáda průčelí do Červené ulice. Pozornost zaujmou věž s orlojem, opatřená dřevěnou konstrukcí a rokokovým zábradlí a hodiny s hebrejským ciferníkem na vikýři severního průčelí.

Ve sklepeních původní budovy se nachází místnost, patrně bývalá rituální lázeň - mikve Vysoké synagogy, která je zaklenutá gotickou křížovou žebrovou klenbou. Místnosti přízemí si zachovaly vrcholně a pozdně renesanční a pozdně barokní klenby, místnosti

v 1. patře mají klenby pozdně renesanční. Pozornost zaujme bývalý sněmovní sál s rokokovou štukovou výzdobou stropu a rokokovým vstupním portálem.

3.1.3 Židovský hřbitov na Žižkově

Židovský hřbitov ležící dnes na území Žižkova vznikl jako morový hřbitov za epidemie, která postihla Prahu na přelomu let 1679 a 1680. Spolu se hřbitovem zde byl založen lazaret, do něhož byli z Židovského Města odváženi nemocní. Během deseti měsíců epidemie bylo na pozemku hřbitova pohřbeno na 3000 mrtvých z pražského ghetta, více než čtvrtina jeho tehdejších obyvatel.

Znovu byl hřbitov přechodně užíván za moru od června do prosince roku 1713. Tehdy zemřelo 3388 lidí z pražského ghetta. Roku 1784 byl ke hřbitovu přikoupen pozemek na východně a nový hřbitov se stal od 1. června 1787 na více než sto let hlavním pohřebištěm pražské židovské obce.

Obvodové zdi hřbitova byly opraveny a zesíleny v letech 1807-1810. K dalšímu rozšíření pozemku hřbitova, opravě domu pohřebního bratrstva a hřbitovních zdí došlo v roce 1855. Kvůli rostoucí početnosti židovských obyvatel bylo nutné hřbitov rozšiřovat kupováním sousedních pozemků, zejména směrem na jih. Během své existence se hřbitov zvětšil téměř pětinasobně a nakonec dosáhl rozlohy téměř dvakrát větší než Starý židovský hřbitov na Josefově (21601 m²).

Od roku 1999 spravuje tuto památku Židovské muzeum v Praze. Muzeum zajistilo rozsáhlou rekonstrukci hřbitova. V současné době je hřbitov přístupný veřejnosti každé úterý a čtvrtky od 9 do 13 hodin mimo židovských svátků. V jiných termínech je možné dohodnout návštěvu v Židovském muzeu.

3.1.4 Nový židovský hřbitov

Pozemek pro Nový židovský hřbitov získalo pražské pohřební bratrstvo od města Žižkova roku 1886. Hřbitov měl být předán do užívání od 1. července 1890, kdy měla vypršet poslední lhůta k pohřbívání na žižkovském židovském hřbitově. Hřbitov byl otevřen 6. července 1890.

Nedlouho po založení hřbitova byla v zadní části pozemku postavena budova domu očisty a márnice v klasicistním stylu. Rozlehlá novorenesanční obřadní síň byla postavena podle projektu arch. Bedřicha Münzbergera. Základní kámen ke stavbě byl položen 4. září 1891. Roku 1893 byla stavba dokončena a předána k užívání. Rekonstrukce budovy obřadní síně probíhala v letech 1988-1995.

V polovině 30. let byla podle návrhu architekta Leopolda Ehrmanna přistavěna budova vrátnice, která dnes slouží jako příbytek správce hřbitova a kancelář, kde jsou evidovány všechny pohřby na hřbitově.

Nový židovský hřbitov je svojí rozlohou (původně 74037 m², po rozšíření 101430 m²) více než desetkrát větší než Starý židovský hřbitov a dvakrát tak velký než židovský hřbitov na Žižkově.

3.2 Terezín

Pevnost Terezín leží v rovinatém úrodném kraji, 60 kilometrů severně od Prahy, poblíž soutoku řek Labe a Ohře. V roce 1780 byla založena císařem Josefem II. jako mohutný pevnostní systém bránící severozápadní přístupy do Čech. Pevnost byla postavena podle tehdy nejmodernějšího bastionového typu francouzské fortifikační školy v Mezières. Jádrem pevnostního systému je Hlavní pevnost s městem uprostřed a předsunutá Malá pevnost. V červnu 1790, necelých 10 let po položení základního kamene, byla pevnost prohlášena za bojeschopnou.

Město Terezín

Císařským patentem z roku 1782 byl Terezín prohlášen svobodným královským městem. Ve skutečnosti bylo město podřízeno vojenským potřebám, k obležení však nikdy nedošlo. Pevnostní statut města byl zrušen v roce 1888.

Nacistická okupace

Tragickou úlohu sehrál Terezín za 2. světové války. V roce 1940 byla v Malé pevnosti zřízena věznice pražského gestapa. Samotné město Terezín (Hlavní pevnost) nacisté roku 1941 přeměnili v židovské tranzitní ghetto, odkud byla většina vězňů deportována dále do vyhlazovacích táborů a ghatt na východě.

Současnost

Po odchodu armády na konci devadesátých let a katastrofální povodni v srpnu 2002 prochází Terezín komplexní obnovou, jejímž cílem je celková revitalizace města.

3.3 Třebíč

Židovská čtvrť v Třebíči, zapsaná 3. července 2003 do prestižního Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, je mimořádně zachovalým dokladem židovské kultury na Moravě a je jedinou židovskou památkou mimo území Izraele, samostatně zapsanou na seznamu UNESCO. Nejcenější na tomto území je zachování historického půdorysu a hmotové skladby, které se vyvíjely ve stísněných podmínkách mezi řekou Jihlavou a skalním masivem kopce Hrádku. Pro židovskou čtvrť v Třebíči je typická tajemná atmosféra křivolakých uliček, temných zákoutí, klenutých průchodů a dalších charakteristických prvků. Nezapomenutelný je i pohled z náhorní plošiny Hrádku na romantickou skladbu střech židovské čtvrti.

V současné době v Židovské čtvrti již nežijí původní obyvatelé. Proto také objekty, například radnice, rabinát, nemocnice, chudobinec nebo škola, neslouží svému účelu.

Dům v ulici Leopolda Pokorného čp. 2

Při vstupu do židovského města stojí památkově chráněný dům s renesančním jádrem a loubím na třech kamenných sloupech. Tento dům současně tvořil bránu, která oddělovala ghetto od křesťanské obce. Brána společně s dráty či řetězy nataženými napříč ulicemi Blahoslavovou, Na Výsluní a Pomezní uzavírala ghetto na noc, sobotu, neděli a po dobu náboženských svátků obou vyznání.

Dům v ulici Leopolda Pokorného čp. 5

Představuje typický dům židovské čtvrti s motivem charakteristickým pro výstavnější zástavbu moravských ghett - jednosloupovým rohovým loubím. Budova s renesančním jádrem a klenbami a opěrným pilířem je situována na severní straně v malebném zákoutí. Přízemí většiny židovských domů bylo využito jako obchodní krámký a řemeslnické dílny, patra a dvorní křídla pak sloužila k bydlení. Vzorně opravený dům byl právem prohlášen za kulturní památku.

Radnice

Od 17. století byla sídlem správy politicky samostatné židovské obce. Dům se starším barokním jádrem obsahuje v přízemí valené klenby s lunetami. Historizující fasáda pochází ze stavební úpravy v roce 1899 podle projektu trebičského stavitele Jaroslava Herzána.

Rabinát

Rabinát čili bydliště a kancelář rabína se nacházel v domě naproti vchodu do Přední synagogy. Jádru domu pochází ze 17. století z období baroka, které se připomíná klenbami v interiéru a mohutným opěrným pilířem na průčelí. Kdysi zde bývaly dva prodejní krámy. Jedním z nich prý byla i pekárna macesů. Prvním rabínem třebíčské židovské komunity, o němž existuje písemný doklad z konce 16. století, byl Aron Nepole. Po něm se na postu rabína vystřídalo dalších nejméně 13 učených mužů. Za působení rabína Joachima Josefa Pollaka kolem poloviny 19. století existovala v Třebíči významná ješiva (rabínské učiliště).

Přední synagoga

Synagoga zvaná též Stará škola stojí v západním sektoru ghetta. Barokní budova postavená v letech 1639-1642 na místě starší dřevěné svatyně má hlavní sál zaklenutý neckovou klenbou. Dnešní novogotická úprava pochází z let 1856-1857. Synagoga tradičního vnitřního rozvrhu obsahovala 114 míst pro muže v sále a 80 míst pro ženy na galerii v patře. V letech 1953-1954 budovu podle projektu architekta Máčela pro své bohoslužebné účely adaptovala Církev československá husitská a využívá ji takto dodnes. Ve vestibulu byla po válce zazděna kovová schránka s pamětní listinou popisující minulost synagogy a se seznamem obětí nacistické rasové perzekuce z Třebíče.

Dům v ulici Leopolda Pokorného čp. 25

Mimořádně dochovaný dům udává názornou představu o původním vzhledu zástavby třebíčské židovské čtvrti. Památkově chráněná budova s barokním jádrem, s balkonem vyloženým na kamenných krakorcích a se vzácně zachovanou empírovou fasádou s pilastry, palmetovým dekorem a figurálními motivy. V přízemí domu zůstaly dochovány kované dveře do kvelbu a kamenné ostění portálků s vyhloubenými drážkami po stranách. Do těchto rýh se zasunovala prkna, aby se zabránilo pronikání vody dovnitř při povodních. V tomto domě žil legionář Leopold Pokorný, po němž se dnes ulice jmenuje.

Ulička s prampouchy

Propojuje Subakovu ulici s Havlíčkovým nábřežím. Jedná se o typický prvek zástavby moravských židovských čtvrtí. Bloky hustě řazených patrových domů

oddělují úzké křivolaké uličky, které rozčleňují klenuté rozpínací oblouky (rampouchy). Uličky bývaly dlážděny nepravidelnými říčními valouny. Tyto motivy jsou častou inspirací místních výtvarných umělců. Ještě bizarnější středověkou komunikaci představuje soutka (úzká ulička) mezi štíty sousedních domů, kterou je možno vidět v ulici L. Pokorného mezi domy čp. 27 a 28.

Subakova koželužna

Od konce 18. století až do třicátých let 20. století byla v postupně vzniklém komplexu budov umístěna koželužna rodu Subaků. V průběhu 19. století se rozrostla z malé manufaktury ve velkou továrnu. Podnik byl uzavřen v roce 1931 a prostory továrny byly později zčásti upraveny na malometrážní byty.

Zadní synagoga

Nazývána je též "nová" (Neuschul), pochází z roku 1669. Po roce 1837 byla přistavěna z její severní strany v patře nová část ženské galerie. Od roku 1926 přestala být synagoga využívána k bohoslužebným účelům a sloužila jako skladiště. Zanedbání základní stavební údržby vedlo v polovině 80. let 20. století k havarijnímu stavu budovy. Složitá a nákladná komplexní rekonstrukce byla ukončena slavnostním otevřením synagogy v roce 1997. V jejím interiéru zaujmou návštěvníky především unikátní nástěnné malby z počátku 18. století. Dnes slouží synagoga k pořádání výstav, koncertů a dalších kulturních aktivit.

V prostorách ženské galerie je umístěna stálá výstava židovské kultury s řadou cenných předmětů používaných v občanském i náboženském životě zaniklé židovské komunity, jejíž poslední dějství ukončil nacistický holocaust v době 2. světové války. Zadní synagoga je denně přístupná pro veřejnost. Kvalifikovaní průvodci nabízejí odborný výklad a lze zde zakoupit řadu publikací a upomínkových předmětů. K občerstvení slouží přilehlý bufet, kvalitní ubytování nabízí penzion U synagogy, umístěný v sousedním domě.

Chudobinec

Jedná se o budovu barokního původu složitě dispozice se vstupy z několika různých výškových úrovní - dokumentuje tak jev typický pro židovské čtvrti zvaný kondominium, to znamená reálné rozdělení domu na několik dílových vlastníků, a to

horizontálně i vertikálně. Dům sloužil jako chudobinec třebíčské židovské obce a dokládal tak názorně výrazné charitativní citění komunity. Existoval po celé 19. století, v roce 1908 jej obec nově zařídila, takže nakonec tvořil celý areál včetně domků kolem dvorku při Skalní ulici.

Nemocnice

Špitál existoval v židovské čtvrti již v ranném novověku. Na počátku 19. století se léčilo v obecním domě. Jednopatrovou budovu obecní nemocnice pro 24 pacientů nechala židovská obec postavit v roce 1852. Nemocnice disponovala na tehdejší dobu moderním zařízením a lékařskými prostředky, vedoucím lékařem byl Dr. Sigmund Schuschny. Vozová cesta vystavěná roku 1886 spojuje Židovskou čtvrť s nedalekým hřbitovem. Z tohoto výše položeného místa se naskýtá jedinečný pohled na střechy domů v židovské čtvrti i na nedalekou baziliku sv. Prokopa.

Židovský hřbitov

Židovský hřbitov byl založen za městem ve svahu nad Týnským potokem zřejmě na počátku 17. století (písemně doložen roku 1636) a v roce 1888 byl rozšířen o novou část. Svou rozlohou (téměř 12000 m²) patří k největším v České republice. Na ploše pohřebiště, ohrazeného masivní kamennou zdí, se podle tradice nalézají téměř 3000 náhrobků (nejstarší pochází z roku 1625), mezi nimi jsou také umístěny cenné kameny barokního a klasicistního typu. Je to také místo posledního odpočinku řady významných osobností. Jeden z nejceněnějších a nejlépe udržovaných židovských hřbitovů na Moravě je právem chráněn jako národní kulturní památka. Jako součást židovské čtvrti byl v roce 2003 byl zařazen na seznam UNESCO. Vedle kované brány, již se vchází na židovský hřbitov, stojí obřadní síň z roku 1903 s kompletně dochovaným exteriérem i interiérem, v němž zaujme mimo jiné i bohatě zdobené porcelánové rituální umyvadlo (kior).

3.4 Boskovice

Nejstarší písemná zmínka o Židech pochází z roku 1343. Židovská obec zde existovala od poloviny 15. století. Na přelomu 18. a 19. století působila v Boskovicích slavná ješiva a středisko talmudského bádání. V polovině 19. století obývalo Boskovice asi 2000 Židů, což byla více než jedna třetina obyvatel. Boskovice byly rodným městem očního lékaře Abrahama Alberta Ticha (1883-1960) a spisovatele Hermanna Ungara (1893-1929).

Od poloviny 19. století se Boskovice stávají průmyslovým centrem. Hnacím motorem zprůmyslnění byl zejména podnikatelský duch židovského původu. Po roce 1848 došlo k emancipaci Židů, jež se projevila i vznikem samostatné obce Židovské-města s vlastní samosprávou. V roce 1919 došlo ke správnímu spojení Boskovic s Židovským městem. V březnu 1942 bylo z Boskovic a okolí odsunuto židovské obyvatelstvo. Z téměř 500 transportovaných lidí se vrátilo pouhých 14.

Židovskou čtvrť v Boskovicích tvoří rozsáhlý soubor budov mezi zámeckým areálem a historickým jádrem o rozloze 5 hektarů. Boskovická židovská čtvrť se skládá ze 13 ulic a 79 domů (původní počet 138 domů) - mezi nimi se nachází: škola (ulice Bílkova 7), lázně (U Koupadel 8), špitál (Ve Špitálku 10), rabinát (Plačkova 45), mikve (v domě Zborovská 9), dále brána do ghetta a kašna. Jedná se o mimořádně cenný památkově chráněný celek s řadou architektonicky hodnotných detailů. V domě v Plačkově ulici číslo 6 lze navštívit malou muzejní expozici o historii a památkách židovské obce. Od roku 1999 vede židovskou čtvrtí naučná stezka.

Tzv. Větší synagoga v Traplově ulici vznikla roku 1698 přebudováním starší svatyně v barokním slohu. Další úpravy probíhaly v empírovém, novogotickém a moderním stylu. Z let 1703-1705 se dochovala cenná původní vnitřní výmalba stěn s hebrejskými a liturgickými texty. Půlstoletí sloužila synagoga jako sklad. Roku 2001 byla dokončena celková památková obnova budovy včetně restaurování maleb. Další 2 synagogy Menší z 18. století a Löw-Beerova z roku 1884 byly zbořeny po válce.

Židovský hřbitov v Potoční ulici se nachází asi 800 metrů západně od náměstí ve svahu kopce. Jeho založení spadá nejpozději do 16. století. Na ploše hřbitova

(14528 m²) se tyčí téměř 2500 náhrobků (mezi nimi se vyskytují také historicky cenné náhrobky v barokním a klasicistním stylu). Nejstarší zjištěný náhrobek pochází z roku 1670. Uprostřed hřbitova jsou zachované zbytky obřadní síně z roku 1763 s kamennou deskou s textem modlitby za zemřelé.

Boskovice nabízí ke shlédnutí celou řadu dalších pamětihodností např.: Baštu - - původní sídlo pánů z Boskovic, hrad ze 13. století, empírový zámek s ukázkami bytové kultury empíru, zámecký skleník, jízďárnu, Panský dvůr, klášter, Rezidenci z 20. let 18. století, radnici, farní kostel sv. Jakuba, kašny, sochu Panny Marie Neposkvrněné, kapli Panny Marie, sochu Madony s děťátkem, sochu sv. Rocha, kostel Všech svatých, pomníky, pamětní desky atd. Město každoročně pořádá mnoho kulturních, sportovních a charitativních akcí.

3.5 Mikulov

Nejstarší písemná zmínka o židovském osídlení pochází z roku 1369. Židovská obec vznikla asi v polovině 15. století. Do poloviny 19. století zde žila nejpočetnější moravská židovská komunita (asi 3700 osob, které tvořily 39% obyvatel Mikulova). Od 16. století do roku 1851 byl Mikulov sídlem moravských zemských rabínů. Působilo zde také mnoho známých talmudských učenců. Mikulov se stal střediskem židovského školství evropského věhlasu.

V polovině 19. století fungovaly v Mikulově 3 synagogy a přibližně 10 modliteben. V letech 1935-1938 zde sídlilo moravské židovské muzeum. Z mikulovské židovské obce pocházely tyto významné osobnosti, např.: rakouský právník a spisovatel Joseph von Sonnenfels (1733-1817), německy píšící hluchoněmý a nevidomý básník a prozaik, autor dotykové abecedy Hieronymus Lorm (1821-1902), německy píšící prozaik a dramatik Eduard Kulke (1831 - 1897) nebo berlínský činoherní herec Max Pohl (1855-1935).

Rozsáhlá židovská čtvrť se nachází v západní části města, vně hradeb, na západním svahu zámeckého vrchu (ulice Husova, Zámecká, Alfonse Muchy, U Staré brány aj.). Ghetto vzniklo asi v 1. polovině 15. století (jiné údaje uvádí 17. století), po požáru roku 1719 se rozrůstalo až do 19. století. Roku 1657 zde stálo 98 domů, později až 168 domů s renesančními, barokními a klasicistními architektonickými prvky. Ghetto

však bylo poškozeno válečnými událostmi roku 1945 a později musela být velká část budov zbořena.

Stará (Staronová, Horní) synagoga stojí v severní části Husovy ulice. Postavena byla pravděpodobně roku 1550 a roku 1689 rozšířena o jižní přízemní část (původně ženské oddělení). Roku 1719 zničil synagogu požár, ale o 4 roky později byla znovu otevřena v dnešní podobě. Mezi lety 1977-1988 byla synagoga restaurována. Tato stavba je poslední dochovaná synagoga tzv. polského (lvovského) architektonického typu v českých zemích: klenba je nesena čtyřmi sloupy stojícími uprostřed sálu, neboť v ostatních synagogách "lvovského" typu tyto sloupy obklopovaly bimů, zatímco v této synagoze je prostor mezi čtyřsloupovým příliš těsný a měl zřejmě jen dekorativní účel. Po roce 1990 se synagoga využívá jako koncertní síň s expozicí věnovanou dějinám místní židovské národní obce.

Michlštetrovská (Michelstädterova) synagoga se nachází na jižním konci Husovy ulice, ve dvoře domu čp. 304. Postavena byla roku 1697. Od 18. století sloužila jako synagoga sousedního špitálu, dnes zůstává nevyužitá.

Aškenázská synagoga z 2. poloviny 17. století v ulici A. Muchy, ve dvoře domů čp. 42 a 43 je dnes zříceninou (zbyla už jen část obvodových zdí).

Rozsáhlý židovský hřbitov byl založen v 15. století a stojí zde okolo 4000 náhrobků. Náhrobky v renesančním, barokním a klasicistním stylu jsou velmi cenné. Ornamentika a výtvarné zpracování náhrobků byly vzorem pro ostatní jihomoravské hřbitovy. Nejstarší čitelný náhrobek je z roku 1605. Pohřbívalo se zde i po 2. světové válce. V jižní části se nachází dětské oddělení a rabínský okrsek: pohřbeni jsou zde věhlasní rabíni. Nalézá se zde také hrob 21 vězňů zdejšího pracovního tábora, zavražděných nacisty v dubnu 1945. Obřadní síň pochází z roku 1895. Vstup na hřbitov vede ze Hřbitovního náměstí.

V roce 2000 byla v mikulovské židovské čtvrti zřízena naučná stezka.